

D a n m a r k s

F o l k e s a g n .

Samlende

af

J. M. Thiele,

Konstl. Majestæts Bibliothekar, Secretair ved det Kongl. Akademie for de skønnere
Kunster, Inspecteur ved den Kongl. Kobberstiksamling, R. af D. D. M.
Ridder af Dannebrog.

Tredie Deel.

København.

C. A. Reitzels Forlag.

Thieles Bogtrykkeri.

1860.

126-135

Den danske Almes
overtroiste Meninger.

Samlede

af

J. M. Thiele.

Risenhavn.

C. A. Reichels Forlag.

Thieles Bogtrykkeri.

1860.

Gunstige Læser!

Ved det Markarbeide, som jeg i mine første Studenteraar havde paataget mig ube blandt Bønderne paa Landet, fik jeg, som bekiendt, fire smaa Stakke af Danske Folkesagn revne sammen, og, da disse i nogle Aar vare veirede og luftebe, og abstilligt Mere var kommet til, førte jeg i 1843, — hvilket maastee bedre erindres, — to svingende Læs af dette Ukrub ind i Bogladen.

Men der, hvor den ene af de fire Stakke havde staaet, var Noget blevet liggende, som jeg havde brugt til Strøelse, — noget uhyggeligt Løieri — Kiærlingetænder, Hyldeblomster og Bregner, St. Hans Urter, Huusløg og Fløve-Røn, — Fiirkløver, Liigkaal og Fandens Kiernemælk, — disse underlige, nedarbebe Fordomme, Bonden med Kone, Børn og Tjende nu igiennem saa mange Tider har levet og er død med, næsten som om det var en Deel af deres Christentro.

Hvad skulde jeg nu gjøre med alt dette? — Der var baade for lidt og for meget, og tilmed vidste jeg ikke ret, om dette ogsaa var Noget at byde oplyste Folk inde i Hovedstaden.

Men, da jeg havde seet mig lidt om, mærkede jeg snart, at, om jeg bare holdt ved med at samle sammen, vilde der

endnu være et godt Forraad af deslige Sager, baade paa Præstens Bænge, i Grøften bagom Jordemoderens og i Doctors lille, pyntelige Have, og saa tog jeg det med, og, næsten uden at jeg mærkede det, havde jeg igien en lille Stak omme bag Huset, som jeg tænkte ved Leilighed at føre ind i den Lade, hvor det, jeg tidligere havde bragt tiltorvs, dog havde fundet en ganske god Affætning.

Jeg hørte jo rigtignok, medens jeg saadan gik om og samlede sammen, meget forstandige Folk sige, at de kunde ikke begribe, hvad jeg vilde med alt det, og at jeg bare skulde lade det ligge, da det dog er Noget, som der hverken er Saft eller Kraft i. Men om dem havde jeg jo rigtignok den Mening, at de, en god Dag, forstaa sig paa det Slags Sager, — og saa er det da ogsaa underligt med dette Samleri, at, har man først faaet Noget samlet sammen, af hvad det saa end er, saa bliver det næsten som en Syge at faae mere og mere, og inden man ret veed af det, har man da der Noget, som dog kan være ganske brugbart, — ja, undertiden endogsaa af meget stor Værdi.

Dette kan jo alle de Mange bevidne, som majsommeligt sammensante gamle Been og Glasflaar, — ikke at tale om de ærværdige Klude, og jeg glemmer aldrig min Overraskelse, da en nu afdød Papirmager engang fortalte mig, at han havde asfureret sit Dplag af Klude til en Værdi, der overgik den højeste Gevinst i Lotteriet!

Saa kunde jeg da ogsaa sagtens tænke om de Klude, jeg havde samlet, at fik jeg dem blot vaskede, veirede og sorterede, saa skulde der ogsaa af dem kunne gøres Papir, — ja, en

heel, trykt Bog, som jeg da vilde kalde: Den danske Almues overtroiske Meninger, — og see! — her er den.

Men, — er det nu ogsaa forsvareligt, saaledes at udbrede al den tossede og overtroiske Snak, som oplyste og forstandige Folk jo dog ikke kan være bekendt at agte paa? — Og er det dog ikke at vilblede og forføre den eenfoldige Almue, som jo har mere end nok af deslige Vilfarelser, og som nu, naar den seer det paa Tryk, vil hænge end fastere ved det?

Sa dertil har jeg kun pro primo at svare, at jeg er ganske af samme Mening som den hellige Augustinus, at der gives intet kraftigere Middel til at afsprede saadant Mørke, end at bringe det frem for Dagens Lys, saa at jeg netop tør mene, at jeg her har arbejdet i Oplysningens Tjeneste.

Dertil vil nu sagtens en eller anden rigtig oplyst Mand svare: „Sa, men nu er alt dette brevet over! Bonden har jo Politikken og Fæsteafløsningen at tænke paa, i Riøbstæderne har de jo deres Communal-Anliggender, og hvad skal man da ialfsald med dette herinde i Residensen?“

Sa, man skalde jo rigtignok tro, at det forholder sig saa, — men med al denne Cultur og Oplysning, som jo nu ligger som et Fællesgode for Hvermands Dør, er det dog en Kiendsgierning, der ikke saa let skal kunne afvises og som Enhver jo i sin egen Freds kan overbevise sig om, at der er forstrækkelig megen Overtro tilbage, og det ikke blot blandt Bønder og Almuesmænd, men midt herinde i Kongens Riøbenhavn, hvor mangan fornem Herre eller Frue ganske hemmeligt endnu have deres lille Stykke Havejord med alstens saadant Utrud bagved

den stabfelige Forhuusbygning, hvor der staaer kostelige Urtepotter i Binduerne ud mod Gaden.

Og heller ikke skal det kunne nægtes, at mangen veloplyst Mand, som er saalangt fra at tro paa Nisser og Vaerulve, at han end ikke frygter for, i daglig Tale ved hvert tiende Ord at kalde paa Fanden, dog endnu har sine Betænkneligheder, ved at tage en Raal op fra Gulvet om Mandagen, helst udsætter at sticere sine Negle til paa Freddag, og, om han kommer hjem til Middagsbordet og erfarer, at han staaer i Fare for, der at blive den Trettende, jager han den Vilde fra Bordet, hvis man ikke ihast kan faae fat paa den Fiortende.

Men af alle disse Betragtninger skulde man jo næsten tro, at det har været Forfatterens Hensigt at forjage alle disse slemme Dunster? — Na nei! — Dette vilde have været et altfor ophøiet og uopnaaeligt Maal at stille sig. Dette vil denne lille Bog ikke kunne magte. Den Gne vil fremdeles lee af den Andens Overtro og i Løndom bevare sit Arvegods alledybest inde, henregnende alt Saadant til de ligegyldige Ting, der ikke vedkomme nogen Anden.

Og saameget mindre har Forfatteren troet, paa denne Maade at modarbejde Overtroen, som han dog ikke kan fragaa, at han i disse Maader selv føler et Slags Respect for mange af disse, igiennem Aarhundreder nedarbejdede, Meninger, der ere saa udbredte og sælles for næsten alle europæiske Folkeslag, at man alene af denne Grund skulde tro, at der hist og her imellem dem er Noget, som man ikke saa ganske kan afvise.

Det er netop denne gamle, vidunderlige Udbredelse, som disse — vistnok ofte uhyggelige — Meninger have haft, der her

gjør dem saa mærkværdige og som baade i Frankrig, Tydskland og England, — for ikke ogsaa at nævne hele Skandinaviens, — har stoffet dem et Slags Borgerret i Litteraturen, hvor Gjenstanden er optagen som et meget brugbart Stof for historiske og sproglige Undersøgelser, og hvad ere Poeterne ikke mangengang istand til at gjøre af saadan en gammel, ubslidt Pakt, naar de faae den breiet og vendt efter deres Behov?

Jeg kommer til at tænke paa de nye og saa velgjørende Fortøgstene, som vi nu have at træde paa i mange af Kjøbenhavns Gader! Neppe kan man gaa ti Skridt henover disse fra Kinakulla hentede Fliser, uden at træde paa en Nautilus med dens Skruegange, — en forhenværende levende Skabning, der for Kartusinder siden er blevet indleiret i Stenen, som saa mangen En gaaer henover uden at lægge Mærke til, at hans Fod her træder paa et tydeligt Spor af den forhistoriske Urverden.

Ganske saadan forholder det sig med disse fra Oldtiden nedarvede Meninger, — ganske saadan ligge de indsmelte som Fossilier i den store historiske Masse. Og, ligesom Naturforskeren, — om han ikke i Museerne havde Overflod af Nautiler og andre beslige Forsteninger, — her vilde finde det Umagen værd, enten, for Videnskabens Skyld, at siære Stykker ud af vore brede Stene, eller ialfald at lade dem photographere og chemitypere til videnskabelige Værker, saaledes maa det vel ogsaa findes Umagen værd, at disse forstenede Meninger for Danmarks Bedkommende blive befordrede til Trykken.

Men det tilkommer vist langt fra ikke den ringe Samler og Udgiver af Danmarks Folkesagn, at føre Forbaret for Noget, der er saa almindelig erkendt og saa lydeligt ubtalt af mange mere dybtgaaende, — maaskee i denne Sag altfor dybtgaaende, — Grandstere, haabe herhjemme og i Udlandet.

Samleren af disse overtroiste Meninger har kun villet lange Steen til den store Bygning, som hine Grundmurere ere ifærd med at opføre, og derfor har han, uden at inblade sig paa de lærde Undersøgelser og en Discussion, der undertiden synes at være gaaet altfor dybt ned i Mimers Brønd, — her til Underretning for danske Læsere paaviist Paralelsteder hos andre Nationer og hist og her kun citeret den lærde Behandling af dette Stof, idet han trøstigt gjorde Regning paa, at det vil bifaldes, at denne Samling af Almuens overtroiste Meninger stilles i Forbindelse med Danmarks Folkesagn.

Det skulde da være, om det beandttes, at Sagen ikke var behandlet med behørig Flid og Tænkfulness; men i denne Henseende veed jeg jo nok, at jeg ikke gaaer Ram forbi, og det kan jo sagtens ogsaa være Et og Andet, der burde være iagttaget.

Mange Andre kunde sagtens have gjort det bedre, og alle Andre kunde ialfald have gjort det anderledes, — men saadan har jeg nu gjort det, og havde ikke jeg gjort det, var det maaskee blevet ugiort.

Smidlertid skal jeg dog, for at komme Kritikken lidt i Forskøbet, selv paavise et Par Anker, som med Grund ville kunne gøres, og dette kan jeg saameget lettere, da det har været mig meget om at gøre, itide at møde dem.

Jeg er saaledes allerede gjort opmærksom paa, at Udskilligt af hvad jeg har anført i Rækken af overtroiste Meninger, dog ikke saa lige ere at ansee som saadanne og altsaa helst burde være strøgne.

Dette gjælder især nogle af de Meninger, som ere opstillede under den første Afdeling, Mærkedage, eftersom en stor Deel af disse siges at være Udbytte af Sagtagelser igiennem lange Tider, og hvis historiske Grunde formenes at kunne opklares i Overensstemmelse med Naturens Love og Oekonomi. I denne Henseende vilde man med Rette henvise mig til, hvad der herom er skrevet af en kyndig Mand i Folke-Kalenderen for 1842, til hvilket Skrift jeg derfor ligeledes henviser mine Læsere.

Og paa samme Maade ligger der ogsaa hist og her, under de andre Afdelinger, sommetider noget vistnok ganske sandt og rigtigt bagved en temmelig tyk Skal, saa at den rette Mening dog ikke afgjort kan henregnes under Overtro. Men Stebet til at afgjøre Sigt, er dog, som allerede sagt, ikke her, og da de nu dog ere optegnede i denne Forbindelse, ville de maaskee lettere give Anledning til en nærmere Opklaring.

Man vil ogsaa nu og da træffe paa gamle Udsagn, som ikke egentlig kunne siges at være overtroiste Meninger, men snarere ere at betragte som Hjælpebidler for Huustugt, Opdragelsen og Ordens Overholdelse, — Midler, som man har fundet bequemme for at aave de Umyndige, men alt Saadant har jeg desuagtet maattet optage, eftersom det var umuligt at finde den rette Grændse, og kunde det maaskee være ubeladt, saa er den Plads, det optager, umærkelig og ringe.

Af større Vægt turde den Anke maastee findes at være, at der ikke overalt er angivet den Landsdeel eller den Egn, hvor Samleren har faaet denne eller hiin Meddelelse, thi unægtelig vilde dette i mange Tilfælde kunne have sin væsentlige Nytte.

Men hertil har jeg først at bemærke, at dette, efter fattig Keilighed, allerede er iagttaget, hvor det lod sig gjøre og som oftest vilde have været ganske øresløst. Thi, dersom Samleren selv havde stillet saadanne Forbringere til dem, der havde Noget at meddele ham, saa vilde Udbyttet være blevet temmelig ringe, og al mundtlig Overlevering i de fleste Tilfælde afflaaren.

Og hvad vilde det saa vel have gavnet Sagen, om Samleren, til Exempel, her havde anført, at han havde hørt dette eller hint af en Kone fra Volborg-Herred, naar dog samme Kone maastee havde hørt det af sin Moder eller Bedstemoder, — der var fra Thy?

Men dertil kommer fornemmelig, at alle disse overtroiske Meninger, — paa saa Undtagelser nær — have, under mere eller mindre afvigende Former, — hjemme overalt i hele Landet, og ikke alene her i Landet, men i hele Norden, og ikke i Norden alene, men saa godt som i det hele, civiliserede Europa, og endda lidt udenfor.

Men nu Ordningen, — Opstillingen af det Hele? — Ja, hvor ufuldkommen denne endogsaa her vil findes at være, saa har den dog kostet adskilligt Arbejde, inden det kom saavidt, og har jeg end ikke ovøet at lade Ordningen fremtræde meget iøinesalbende, saa er dog denne Sammenstilling Frugten af gientagne og forfaste Forsøg, der hvilede paa andre Inddelings Grunde; thi alle disse brogede og saa ofte

eensartede Udværter og Enhelteplanter paa Rundstabsens Træ vilde selv den store Vinnée have haft sin Nød med at bringe i System, endfige jeg, som forud havde indrettet Rubrikkerne, men snart, da jeg skulde indordne mit Herbarium, kom til den Overbeviisning, at disse Materialier ere af en saa uberegnelig Natur og Forfkiel, at der altid blev Meget tilbage, som ikke kunde finde detts Plads, med mindre jeg vilde gjøre saamange Underafdelinger, at den møjsommeligste Ordning kun fik Udseende af Mangel paa Orden.

Som Samlingen her foreligger, vil det ikke være vanstelig at paavise Meddelelser i en Afdeling, der ligesaa godt, og med vel saa god Grund, kunde være henstillet under en anden Rubrik. At man skal vende sine Tøfler udenfor Sengen, er her henført til Sovestuen, men som et Middel mod Spøgeri henføres det til en anden Afdeling, hvor man vil savne det. Og saaledes, — det tilstaaer jeg — kan man let komme til forgieves at søge et saadant godt Raad; men, at anføre det Samme paa flere Steder, vilde heller ikke have vundet Bifald. Nu troer jeg, at det omstændelige Register, som er tilføjet bag i Bogen, letteligt vil kunne møde saadan Ulempe.

Og saaledes var der endnu meget mere at tilføie om, hvad der i disse eller andre Henseender maa tiene til Undskyldning for, at Samleren har gjort det saaledes og ikke anderledes.

Men herom er der vel nu talet mere end nok?

Jeg har nu kun til Slutning, at takke de mange gode Mænd — og især Qvinde! — baade her i Byen og rundt omkring paa Landet, for alt det, de — mangengang jo rigtig nok med lidt Undseelse og ikke uden nogen Overvindelse, —

have indladt sig paa at meddele mig som smaa Bidrag til min Samling.

Nu see de dog her, at alle disse Bagateller, som man jo næsten ikke kunde være bekendt at tale om, dog, ved at komme sammen med alt det Dvrige i min Bøse, er bleven til en ganske kion, lille Bog. Og jeg troer at kunne forsikre dem om, at, naar nu alt det, jeg her har samlet kommer sammen med det meget Andet af samme Slags, som man i andre Lande, især i de sidste Aar, har sammenstrevet om disse overtroiske Meninger, saa vil det ganske sikkert blive modtaget med Interesse af de lærde Mænd, som i deres Grandstninger have Brug for dette Stof.

Dernæst talter jeg de mange Forfattere — baade de døde og de levende, — i hvis Skrifter og Bøger jeg, som man vil see, har fourageret efter bedste Evne; men som bidragghende Medhjælpere maa jeg fornemlig takke Hr. Skolelærer Lars Nielsen i Keerslev, Inspecteur ved det store Kongelige Bibliothek, Hr. Carl Drossbøll, og Hr. Boghandler Johannes Wolff for rigelige, værdifulde Bidrag og god Bistand i denne Sag.

C Charlottenborg i Mai 1860.